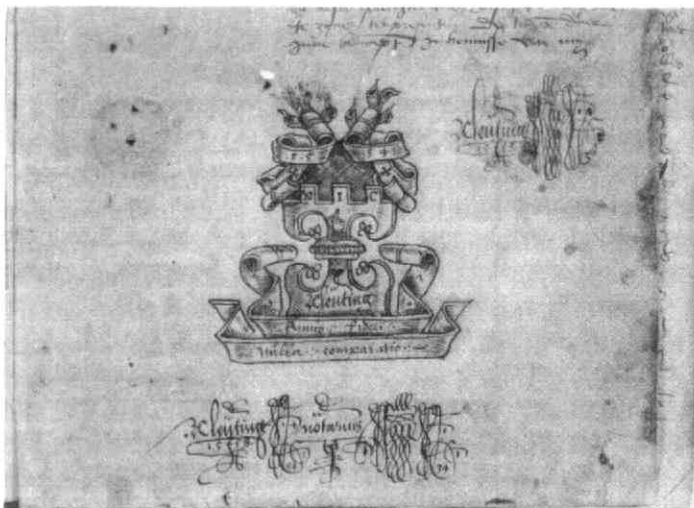

Houten in de 16e eeuw; een kleinë kroniek 'scandaleuse'

Als Symon Lodewijckxsoen van Houten in de zomer van 1594 na het beleg van Groningen op de één of andere wijze weer moet zien naar huis te komen zónder zijn paard dat in de strijd gebleven is, zal hij niet hebben vermoed dat 385 jaar later een Groninger predikant dit gebeuren zal vastleggen om het opnieuw in Houten te gaan vertellen ! Wat zou ook het verband kunnen zijn tussen Houten en Groningen ? Maar toch. Op 19 mei 1595¹ wordt voor een Utrechtse notaris ten verzoeke van Symon Lodewijckx wonende te Houten verklaard, dat diens paard het jaar tevoren voor Groningen in t' leger was gestorven. Of Symon de legeraanvoerders Maurits en Willem Lodewijk gediend heeft als ruiter of als wagenaar die fourage en/of kruit vervoerde valt niet meer uit te maken, vast staat dat hij de "Reduktie" van Groningen van nabij moet hebben meegemaakt. De troepen hadden de stad ongeveer anderhalve maand belegerd voor zij werd ingenomen en men had zich ingegraven vanuit een dorp aan de zuidkant van de stad, Helpman genaamd². Op de plaats van dit vroegere dorp ligt thans een deels nieuwe, deels oudere stadswijk - óók Helpman genaamd - waar de samensteller van dit verhaal het voorrecht heeft hervormd predikant te zijn; t' kan verkeren ! Van Symon is verder weinig meer bekend dan dat hij in 1578³ reeds gehuwd en wel in Houten moet hebben gewoond; dat hij afkomstig is uit Odiijk waar zijn vader Loy Claess.in 1536⁴ een hofstedeke huurt van de kerk, groot 52 roe, en dat hij misschien een van de weinigen in Houten was die tot de nieuwe religie was overgegaan. Symons zuster Ariaentge immers koopt als weduwe van zekere Herman,haar zoon Jan in 1576⁵ uit, bij welke gelegenheid gemeld wordt dat de naaste vrunden buytenslants en onder de gheusen woonachtig zijn. Denkt U overigens niet dat Symon een van de weinigen is geweest die zich zover buiten het land zijner vaderen waagde: twee voorbeelden van uit de koers geraakte Krommerijners wil ik u niet onthouden.

Wapen van Nicolaas Cleuting uit zijn protocol, bewaard in het gemeente-archief van Leeuwarden.

Zegel van Johan Daems Kluetinck
(Gem.Archiefdienst Utrecht,
Bew. archieven II, nr. 172)

In 1472⁶ kwiteren Jan van Lochorst en Jonge Jan van Lochorst als principalen alsmede enkele met name genoemde familieleden een bij Leeuwarden wonende fries in verband met de goede betaling vanwege de doodslag van Mourys van Lochorst. Het betreft hier ondubbelzinnig personen uit Langbroek. En toen ik vanuit mijn vorige gemeente in Friesland het Rijks- en Gemeente-archief te Leeuwarden wel bezocht, kreeg ik ook het enige notariële protocol van voor 1811 dat in Friesland bewaard is gebleven onder ogen⁷. Wie schetst mijn verbazing dat dit het protocol bleek te zijn van notaris Nicolaes Judoci Cleuting, op 14 augustus 1554 geadmitteerd door het Hof van Friesland. Het protocol wordt ten Gemeente-archiefe terecht als een kostbaar kleinood bewaard en in een tamelijk recente studie over dit archiefnummer⁸ wordt over de identiteit van notaris Cleuting meegedeeld, dat deze blijkens zijn naam wel afkomstig zal zijn uit de Zuidelijke Nederlanden. Bezien wij de eerste bladzijde van Cleutings protocol dan ontdekken wij daar een prachtige tekening waarin verwerkt zit s'mans familiewapen: een gekanteeld schildhoofd en zo kan het niet anders of notaris Cleuting uit Leeuwarden moet afkomstig zijn uit het Krommerijng gebied - met name Cothen, Werkhoven of Wijk bij Duurstede - waar de familie sedert de 14e eeuw gegoed is en met dit wapen zegelt⁹. Nicolaes Judoci oftewel Claes Joosten is vrijwel zeker een zoon van Joost Henrickx die van 1515-1527¹⁰ als schepen van Wijk bij Duurstede zegelt met het wapen Cleuting.

Terug naar Houten en het Goy, waar wij allereerst onze aandacht willen richten op de geestelijkheid en de kerk. In 1458¹¹ heet heer Florens van Jutfaes cureyt te Houten en in 1467¹² geeft Peter Florenss.cureyt in het Goy met zijn kerkmeesters een hofstede aan Gerrit Staell in erfpacht. In 1535¹³ is heer Herman Uyterwijck pastoor te Houten en als zodanig getuige bij de sluiting van een huwelijk. Omstreeks 1550 is de pastoor van Houten pastoraal betrokken bij het beslechten van een geschil in de familie Van Oostrum zoals ik eerder in mijn artikel in 'Tussen Rijn en Lek' vermeldde¹⁴.

In 1575¹⁵ tekent Rutger Duysch als presbyter de akte van verkoop van een windmolen in Schonouwen - in 1582¹⁶ heeft dezelfde Rutger Secretaris van het Goy en Houten. Uit genoemde voorbeelden blijkt wel dat de pastoor bij allerlei soorten vermogenshandelingen betrokken was. Dat de geestelijkheid bij zaken betreffende pacht en huur van landen, méér dan alleen de geestelijke belangen van hun schapen op het oog had moge blijken uit het volgende. In 1583¹⁷ heet Aert van Erp "pastoer" in het Goy; wij mogen aannemen dat hij tot de nieuwe religie is overgegaan en daarmee ook van standplaats verwisseld, want 8 jaar later - op 29 april 1592¹⁸ - verschijnt Anna Jan Brijnendr. weduwe van zaliger Aernt van Erp "dienaer der kercke tot Schalckwijck"- voor de notaris in Utrecht. Zij verklaart ten verzoeke van Engbert Thoenisz dat toen Leicester in t' land kwam twee partijen te haren huize tot overeenstemming kwamen inzake de huur van 8 M land te Schalckwijk voor f 50,-'s jaars. En zij verklaart met name zich te herinneren dat zaliger Aert haar man, toen huurder en verhuurder vertrokken waren, tot haar had gezegd dat 'hij Aert van Erp well een nyuwe hoedt verdient hadde daerom dat hy de huer op 9 jaeren gemaakt hadde'. Overigens woonde in Schalckwijk in een huisje bij de kerk, rechts tegenover de brug een vrouw met een zieke zoon die last had van duizelingen afkomstig van de 'nye sieckte die regeert' of van de pocken - aldus een verklaring in 1594¹⁹. Van de vrouw wordt verteld dat zij later met het water van haar jongen was geweest bij een "oudt man met een grysen baerdt diemen noempt de pastoor van Sint Geert". Ik bedoel maar: waar geestelijken zich al niet mee bezig hielden! De kerk van Houten stond er in de tachtiger jaren van de 16e eeuw allesbehalve florissant bij: volgens een beschrijving uit 1582/5²⁰ is zij zeer vergaan, van binnen en van buiten en moet zij "hotelijcken" oftewel nodig geholpen worden en dat op korte termijn of anders zal het gebeuren dat de kerk in zal vallen bij 'storm van wyndt'. Bovendien was het zo, dat met Pinksteren in Houten altijd een fraaie processie werd gehouden waar veel volks op ter "beevaert" kwam, met de

nodige inkomsten omdat, de verschillende broederschappen missen pleegden te laten doen. Maar de informant verzucht dat 'sulckx aff is, die broederschappen verstroyt ende die missen blijven ongedaen'. Resultaat: een lege kerkekas. Met de koster van Houten was het al niet beter gesteld deze placht inkomsten te genieten van de duiven op de toren, maar in de laatste winter werden zij op de sneeuw geschoten, zijn ze van armoede gestorven en op de bergen (= hooibergen) gevangen zodat er nog niet een kwart is van het aantal in het jaar daarvoor. Dus behoorde men, zo besluit onze zegsman, "den coster well te alimenteren".

Op "Meydach" 1585 ²¹ krijgen wij een ander kijkje in het leven van een dorpspastoor. Ten huize van Cornelis Gijsbertss, weerd in het Goy, zitten de pastoor aldaar en Cornelis Jansz. te drinken - misschien is het onze hoeden-verdienende geestelijke van daarnet wel geweest. Het duurt niet lang of zij krijgen gezelschap van eene Jan Lubbertss. en Cornelis vertrekt naar huis. De pastoor neemt er nog een, met Jan Jubbertsz., en kijk daar komt Crijn Gysbertss. die zich bij het gezelschap voegt. Nu is de pastoor degene die vertrekt omdat zijn meid hem is komen halen om thuis te gaan eten. Deze waard mag zijn gasten vertrouwen: hij is zakelijk genoeg om nu toch de rekening te presenteren. De pastoor en Jan Lubbertss. die de hele tijd aanwezig waren worden elk gezet op 5 bier, Cornelis Jansz. op 3 bier omdat hij het eerst was weggegaan en Crijn Gysbertss. op 2 bier omdat hij 't laatst gekomen was. Eerlijk is eerlijk. Of de heren maar betalen willen. Wel en dan ontstaan de problemen want Jan Lubbertss. heeft er weinig zin in. Jan is waarschijnlijk telg van een wat aan lager wal geraakte tak van het geslacht van Rossum, terwijl Crijn tot de gegoede boerenfamilie Pauw behoort. Crijn laat het ook blijken: hij geeft de waard twee blancken en zegt: "Daer sijn mijn twee bier, ick geeff een oortgen over, dat sall ick well krijgen". Wie het breed heeft laat het breed hangen. Maar: Jan hield niet op van

'claegen ende jangelen' zoals de verslaggever van het Hof van Utrecht zo treffend opmerkt.

Crijn neemt het opnieuw spartief op: hij herinnert Jan eraan dat deze hem in zijn "joncheyt" een keer tegen de vlakke heeft gesmeten en zegt nu tegen hem dat hij het af wil drinken. 'Ick will gaerne alledinck doot ende tenyet drincken'. Maar Jan voelt er niets voor: "Ick en heb de bruy van u Crijn, ghij moecht u moeder daerop bruyden" 21a. Daarop volgt zoals te verwachten een handgemeen waarbij Jan z6 door het doller raakt dat de waard hem met behulp van drie vrouwen van Crijn moet aftrekken. Het zijn de waardin, de meid van de pastoor (zodat we moeten vrezen dat deze aangebrand eten kreeg die dag) en de vrouw van Jan Lubbertsz. in kwestie die wellicht voor de z6-veelste maal haar man uit de kroeg moest opvissen. Als men Jan voor de deur van de herberg op de brinck neerlegt blijkt hij eerst 'bloeyend aan zijn slinckerhant", en later als men zijn kleren losdoet, bevond men nog een wond aan zijn linkerschouder omtrent "de corte ribbe", waaraan hij twee dagen later sterft. Bij zijn verslag van de gebeurtenissen merkt Crijn tenslotte nog fijntjes op dat hij geen 'kijvelicke' reputatie heeft in tegenstelling tot Jan, die altijd twist en tweedracht zocht in gezelschap.

Op zijn verzoek krijgt Crijn een brief van Remissie en betaalt 42 gulden om uit het gevang te komen - daarmee is, op de verzoening met Jan's familie na, de zaak uit de wereld. In 1602 ²² legt Floris Gerritsz. van Ens, predikant te Houten en oud 55 jr. een verklaring af. Hij woont aldernaest Adriaen Rochusz., onderschout van Houten en meldt wat hij zekere tijd geleden heeft gezien. Toen was hij namelijk door het grote ruoer uit zijn kamer weggegaan om te gaan kijken wat er aan de hand was. Daar zag hij hoe Jan Laurensz. van Everdinghen en Jan van Cothen de persoon van ene schele Jan Damen aan de voeten hadden gebonden met een "coorde" en hem daarmee uit het huis van de onderschout sleepten tot aan een wagen. Schele Jan Daemsz., die verder konsekwent Jan Jan Daemsz. heet, spartelde z6zeer tegen, dat hij het koord uit hun handen trok en een kaatsbalger te pakken kreeg. Maar tenslotte werd hij toch weer het huis ingesleept en wat er daarna gebeurde wist

heer van Ens niet te melden. De Utrechtse burger Eduwaert van Hemert weet nog te vertellen dat Everdinghen toen hij Jan Daemen ten huize van Adriaen Rochusz.zag, terstont zijn "poignard" had getrokken en Jan Daemen had aangevallen, zeggende 'Flockx, Ghy moet medeghaen, ghy en sult mij nu nyet ontlopen'. Het is niet onmogelijk dat Jan Jans Daemen die in 1602 zulke grote problemen met de provinciale overheid had, zijn geluk elders is gaan beproeven: in 1639 ²³ tenminste kompareert Jan Jans Damen, alsdan wonend in Nieuw Nederland voor een notaris in Utrecht, met zwagers in Bunnik. Tenslotte heet een Jan Aertsen van Schayck: pastoor te Houten in 1603, ²⁵ hij zal wel op de een of ander manier familie zijn van de talloze geslachten van Schayck hier ter plaatse, maar het is nog niet gelukt hem te plaatsen. Van de boerenzoons waren er immers wel die de gelegenheid kregen te studeren. Interessant is in dit verband de vraag die Mr. den Tex in De Nederlandsche Leeuw van 1955 ²⁶ stelde over de identificatie van nederlandse studenten te Padua. Daar kwam in 1565 als student aan, een zekere Antonius Biserus van der Velden 'Ultrajectinus' in wie wij ongetwijfeld te doen hebben met een lid van de familie Biser van der Velde, afstammend van Geryt Jansz. van de Velde, die van 1430 tot 1460 schout was in 't Goy en Houten en wiens familie sedert 1479 ²⁷ boerde op het goed "de Bieshaer" in Schalkwijk, vandaar: Bieshaar van der Velde.

Ik noemde de schout in het Goy en Houten en daarmee laten we de geestelijkheid voor wat zij is, om eens te gaan kijken in de richting van de overheid. Afgezien van een behoorlijk lange lijst schouten, schepenen, bueren en landgenoten is daar eigenlijk weinig over te melden - maar de namen van die lijst zijn toch wel interessant. In 1340 ²⁸ is Johan van den Sande richter in 't Goy, straks wordt duidelijk, dat er aan het begin van de 16e eeuw nog een familie van den Zande in Houten woont, maar typisch aan lager wal is geraakt. In 1366 ²⁹ is Abryoen uten Goye richter, een bastaard van de heer van den Goye en in 1398 ³⁰ Evert van Schoenevelt - deze laatste zegelt merkwaardigwijs met hetzelfde wapen als het Bentheimse ministerialen-

geslacht Van Schonenvelde dat al veel vroeger voorkomt. De Van Schonenveld's zitten in 1600 nog altijd op de voorvaderlijke boerderij ³². Verder komen namen voor als Van Oostrum, de Ridder alias Hardenbroeck, Stael, van Catwijk en in de 16e eeuw Van Oestrum, Van Ham en van Rossum. In het laatste geval gaat het om een vader en zoon die beiden schout zijn geweest van ongeveer 1558 tot + 1585. Deze beide van Rossums zegelen niet met het normale Van Rossum-wapen maar met 3 roskammen ³³ en aangezien er begin 17e eeuw een herberg in Houten 'de Roskam' heet, opper ik de mogelijkheid dat de schout tegelijk herbergier was en de naam van zijn herberg evenzeer liet spreken als zijn wapen. Zo werd er begin 17e eeuw in Schalkwijk een herberg gedreven geheten 'In de hollende wagen' ³⁴ en wel door de familie Holl. Overigens is Willem Willemsz. van Rossum de Jonge onfortuinlijk aan zijn eind gekomen: in de rekeningen van het Convent van Bethlehem staat in 1589 ³⁵ bij de post pachten onder Schalkwijk "ende soe den voerss. Willem Willems. van Rossum yerst inde gyselcamer ende daerna langehe tyt op Hasenberch gezeten heeft overmits zijne grote schulden ende soe hij daerna op Hasenberch gestorven is ende de weduwe de sleutelen opde baer geleyt heeft, so is op dit jaer nyet ontvangen".

Van belang zijn ook de namen der richters en schouten van het gerecht Vuylcoop alias Houten op de Wetering alias Schonouwen. Weliswaar verklaart de Schalkwijker coster en secretaris Melchior Hubertss. (van Culemborch) in 1580 ³⁶ dat "de buyren van Sconouwen opde Houtensche Wetering te kercke behoren onder Schalkwijk, alwaer zij oock begraven worden" - er waren toch erg veel relaties tussen de bewoners van Houten en Schonouwen. De vroegst vermelde schout is een Philips van Oostrum in 1370 ³⁷, maar daarna is het schoutambt enkele generaties lang vrijwel zonder onderbreking vervuld door leden van de familie Van Rossum: Sweder, Dirc, Jan, Hubert en Splinter zijn hier de namen tot ongeveer 1470 ³⁸. Een der uitzonderingen op deze kennelijke regel was Egbert Hermansz., die van 1426 tot 1430 ³⁹ als schout wordt

vermeld en die de oudst bekende voorvader is van de familie Overdam, zetelend op de gelijknamige boerderij van het kapittel van Oudmunster. Deze Egbert noemt zichzelf omstreeks die tijd in een verklaring 'neef' van Haesse van der Wierse ⁴⁰, een der laatste telgen van het vermoedelijk van oorsprong riddermatige geslacht van die naam. Verder noem ik nog Luytgen Woutersz. dien in 1485 ⁴¹ schout op de Wetering is en van wie een aantal zoons naar de stad Utrecht trekt en daar tot sociale verheffing komt, alsmede Anthonis, bastaard van Willem van Zuylen van Nyevelt die van 1494 tot 1521 wordt vermeld ⁴². In de 16e eeuw is vooral Claes Symonsz. vermeldenswaardig welke in 1583 ⁴³, 'met een byl uyt haestigen moet' om het leven werd gebracht. Deze Claes, stamvader van de familie Van Blanckendaell, was weinig geliefd bij de buyren en had met velen van hen "kwestien ende querulen", speciaal met leden van de familie van Oostrum. Dat zulke vete's niet met één generatie te grave werden gedragen moge blijken uit het volgende. Claes, zoon van Aert Claess van Blanckendaell, inmiddels een gerespekteerd Utrechts burger, was in 1628 ⁴⁴ schout van t Goy en Houten en had in die kwaliteit opnieuw van doen met een rekalcitrante Van Oostrum. Ernst Jansz. van Oostrum had de schout toen hij met de gezworenen wegen en dijken wilde schouwen zeer kwalijk bejegend. Ernst had namelijk gezegd, dat Aert een rabauw was en dat "de luyden segghen ghy syt een dieff ende een schelm". De gerechtsbode te Houten, Cornelis Adriaensz. Hoogenboom (een zoon van de onderschout Adriaen Rochusz. die we al tegenkwamen en in rechte lijn harend tot de familie Bieser van de Velde), de gerechtsbode dus, had Ernst zelfs horen zeggen dat hij er wel een halve rozenovel voor over had om "mette schout te pluckharen" ! Een robbertje vechten was kennelijk een geliefde bezigheid in die dagen, waarbij ook toen al een zekere voorliefde bestond voor gezagsdragers en overheidsdienaren.

Ik noemde daarnet Luytgen Woutersz. die in 1485 schout was van Schonouwen en wiens kinderen in de stad Utrecht tot aanzien komen.

Daarmee kom ik op een volgend onderdeel van mijn verhaal: kwesties van stand en huwelijk en de omgang van mannen en vrouwen. Is er iets te zeggen over de sociale status der toenmaals in Houten wonende families? Vanaf de vroegste tijden hebben jongere zoons van de geslachten Van Schayck, Van Oostrum, de Wit en Van Rossum zich naar de stad begeven en sommigen van hen wisten het maatschappelijk ver te brengen. Enkele minder bekende families, waarvan uitlopers in de hogere kringen terechtkwamen, zijn de volgende: Daar is allereerst Aert van Reumst, die in 1637 ⁴⁵ als notaris te Utrecht zegelt met 3 ruiten, wiens betovergrootvader Geryt Aernt Cosynssoen in 1474 ⁴⁶ beleend werd met de Reumsthofstede. De naam van dit geslacht is dus opnieuw van de hofstede afkomstig, maar Aert moet geweten hebben wat het wapen van zijn familie was, want de oom van zijn betovergrootvader; Gysbert Cosyns., zegelt eveneens met de drie ruiten ⁴⁷. Deze Gysbert en zijn broer Aernt Cosyns. noemen zich ook Speyaert en de Speyerts komen reeds in de tweede helft van de 14e eeuw in Houten en omgeving voor ⁴⁸, hoewel zij afkomstig moeten zijn uit het land van Woerden.

Dan noem ik Maria Jansdr. van Meerwijck die eind 16e eeuw huwde met Mr. Gerard Hamel, advocaat voor het Hof van Holland, wier grootvader Cornelis Willemsz. waarschijnlijk molenaar was in Zuilen en woonde op het goed Meerwijck aldaar, maar die eigenlijk afkomstig was uit Houten en behoorde bij de familie Pauw die eveneens reeds in de 14e eeuw in Houten vermeld wordt ⁴⁹. En dan de afstammelingen van Luytgen Woutersz.; zijn nazaten in Houten blijven zich hardnekkig achter patronymen verschuilen, maar in de stad heten de heren van der Mathe of zelfs op z'n latijn "A Mathe". Een van zijn achterkleinzoons is geweest Mr. Philips Jansz. van der Mathe, in 1568 ⁵⁰ schepen van de stad 'Haerlem'; een andere achterkleinzoon Mr. Ludolf van Zanten was procureur voor het Hof van Utrecht. Terwijl één van zijn kleinzoons Cornelis Philipsz. heel goed de ontbrekende schakel kan zijn tussen deze Utrechtse Vermaten en het gelijknamige

geslacht in Zuid-Holland dat terug te voeren is op de Poortugaalse barbier en dijkgraaf Mr. Pieter Cornelisz. en diens broer Philips ⁵¹. Beide families, in Utrecht en in Zuid-Holland, zegelen met hetzelfde wapen ⁵²: een dwarsbalk, zo ook onze Ludolf alias Luytgen die schout van Schonouwen was. In één van de handschriften van Booth ⁵³ staat boven het overzicht van van der Mathe: Schade van der Mathe. Nu zijn de Scade's één der vroegst bekende families in het Krommerijengebied en hun wapen bestaat inderdaad uit een dwarsbalk. De vader van onze schout, Wouter Luytgensz. komt één keer voor als "Wolter Schade Ludekens int Goy" en wel in 1440 in de rekeningen van de Duitse Orde ⁵⁴. Blijkens de rekeningen van het Convent van Oudwijk was zijn vader waarschijnlijk Luytgen Philipss. ⁵⁵ en zijn grootvader Philips Ernstssone, voor het eerst vermeld in 1366 ⁵⁶ als landgenoot in het Goy. Gezien het feit dat Wouter een typische Scade-voornaam is zal het wapen met de dwarsbalk wel uit de vrouwelijke lijn afkomstig zijn. Hoe dan de naam van der Mathe te verklaren? In 1332 ⁵⁷ transporteert "Otte van Bueren, knape", 20 M land in Houten op het kapittel van de DOM, waarvan 12 M geheten zijn 'Philipsmathe' - ik acht het niet onwaarschijnlijk dat de stamvader van de familie Vermaat, Philips Ernstsoon iets van doen heeft gehad met de Philipsmathe te Houten, misschien ontleenden beiden hun naam wel aan dezelfde Philips. U moet mij dit korte genealogische intermezzo maar vergeven, de genealogie heeft tenslotte mijn liefde en vormt ook mijn invalshoek.

Nog één, wat smeugiger, geschiedenis tot slot: een kleindochter van Luytgen de schout, Cornelia Wouter Luytgensdr., was gehuwd met Herman Stevenss. van Schayck die in 1545 ⁵⁸ schepen was van het Goy en Houten. Hun enige dochter Marichgen, was als rijke boerendochter een goede partij en huwde april 1560 met Jan van Hensbeeck, een stadsmeneer van goede naam en faam.

Die kregen op hun beurt ook weer een dochtertje, Marichje, geboren in 1562, waarna haar moeder in december van hetzelfde jaar overlijdt. De grootouders komen tot overeenstemming met hun schoonzoon over de goederen van hun dochter welke bestemd zijn

voor hun één jaar oude kleindochter. Maar als in 1579⁵⁹ ook Jan van Hensbeeck blijkt te zijn overleden is het met de financiën in het sterfhuis bar slecht gesteld. Grootmoeder Cornelia, dan zestig jaar oud, begint een proces tegen de bewindvoerders van van Hensbeecks boedel om ruim 3000 gulden boven water te krijgen, bestemd voor haar kleindochter.

Overigens blijkt uit de stukken dat het kind $8\frac{1}{2}$ jaar bij haar grootouders in de kost en in de kleding is geweest, tot de tijd dat vader Jan zich zelf weer met haar opvoeding ging bemoeien.

Die opvoeding was niet mis - aldus curator Floris van Wede - die aanvoert dat Jan zijn dochter 'zeer rijckelicke als gaende mitte gouwen huve⁶⁰ ende andere costelijcke habijten' onderhield en dat hij haar 'omme haer franchoyes, schoon hantwerck en andere dingen te leeren bestelt hadde in Breda in seecker clooster' - waaruit volgens Floris wel bleek dat Jan van Hensbeeck de opvoeding van zijn dochtertje niet had verwaarloosd zoals Cornelia meent; hoewel hij toegeeft dat zaliger Jan van Hensbeeck "zeer ten achteren ginck ende in groote schulden verlopen was".

Maar dat had Cornelia zelf ook wel kunnen zien, want dat was voor iederéén duidelijk. Waarop Cornelia weer repliceert "een oude vrou te wesen die het merendeel van haar leven ten platten lande had gewoond en dat Hensbeeck bekend stond als een wel gesteld en zijn goederen goed regerend jonckman". Sociale verheffing ging in sommige gevallen niet zonder financiële pijn, zo blijkt wel . . .

Een overgeleverde akte van huwelijksvoorwaarden uit 1516⁶¹ voert ons terug naar het platteland. Daar zullen trouwen: Gerrit Hermanszoon en Geertruyt Jansdr. Gerrit, een kleinzoon van de boven genoemde Geryt Aernt Cosynss. op Reumsthofstede, krijgt van zijn vader een hofstede bij zijn eigen hofstede, te gebruiken voor 10 jaar en van zijn moeder Delyaen 3 M land in Vuylcoop. Daarenboven krijgt hij van zijn vader één beste merry, één melkoe, 1 varken en een bed en ziedaar het minimum om een boerenbedrijfe mee te beginnen !

We maken een sprongetje naar het eind van de 16e eeuw, wanneer wij ingelicht worden over de duistere vermaken van een boerenzoon en de meid van zijn vader. Marrichgen Henrickxdr. was meid bij Eelghis Philipsz. Wantenaer en doet in 1594 62 de zoon van haar baas Jan Eelghisz. een proces aan wegens verbreking van trouwbelofte. Zij heeft een kind gekregen van Jan en ook diens belofte van trouw, maar Jan heeft naar het laatste geen oren meer. Jan vertelt zijn verhaal en dat is net even anders: hij meldt dat indertijd hijzelf en zijn vaders knecht Baltus bij elkaar plachten te slapen en dat het op een keer was gebeurd dat Marrichgen bij hen was gekomen 'segghende dat sij verveert was ende dat sy mitsdien op haer bedde alleenlijck nyet en dorste slaepen, vervoegende haer mitsdien opt voorssegde bedde tusschen hen beyden'. De rest laat zich raden, al is de formulering van de klerk van het Hof van Utrecht de moeite waard om vermeld te worden. 'Ende alsoe zij aldaer int bedde wesende enige dertelheyt was bedryvende, soe scheene dat sy int eynde gevonden hadde tgeen sy sochte'. De meid trekt in dit geval aan het kortste eind: haar eis wordt niet ontvankelijk verklaard. Haar 'dertelheyt' heeft haar slechts een windei gelegd.

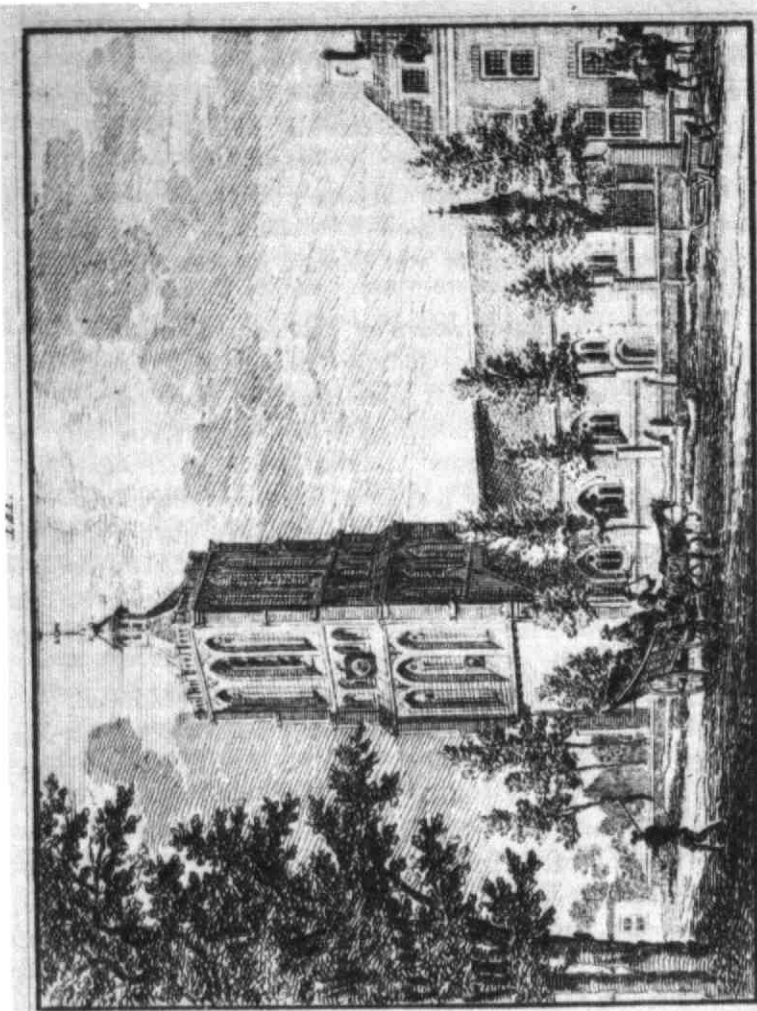
Aan het begin van de 17e ⁶³ eeuw zijn er allerlei lieden uit Houten die verklaren dat Elysbeth Wouter Elbertsdr die enige jaren aldaar heeft gewoond, als een ongehuwde vrouw bekend stond. Anthonis Egbertss. had "vleyschelick" maar het "gekonverseed" en wellicht staan deze verklaringen in verband met Anthonis aanstaande huwelijk met Stephania Anthonis Jan de Wittendr., een rijke boerendochter en weduwe, dat in oktober 1603 wordt gesloten. In ieder geval wordt ook Elysbeth, die in 1602 te Culemborch woont, opgeroepen voor het Hof om zelf te getuigen dat zij zich voor een ongehuwde vrouw uitgaf tijdens haar verblijf in Houten, maar omdat zij daarvoor speciaal naar Utrecht moet komen krijgt zij een vergoeding van de overheid van drie "dachgelden - des daechs 16 stivers"- hetgeen dan wordt 2 gulden en 8 'stivers vermits sy ander luy bij haer kinder het

moeten huyren'.

Tenslotte een curiosum: Als Jan Eersten van Oostrum in 1644 ⁶⁴ met zijn bruid naar Houten rijdt vanaf Breukelen waar zijn vrouw vandaan kwam, dan raakt zij omtrent "de steene brugge" voor de hofstede van Jan Leenders aldaar te water, en dat geeft een hele konsternatie - vooral omdat Jan meent dat er kwade opzet in het spel is geweest: toen Grietgen in het water lag had immers niemand een hand uitgestoken ! Hebben de jongemannen van Breukelen deze maagdenroof van iemand uit Houten geprobeerd tegen te werken ?

Een ander interessant chapter waarover het een en ander te verhalen valt vormen de herbergen; behalve dat er bij drinkgelagen nogal eens iemand het leven liet, speelden zich daar ook officiële toestanden af zoals verkopeningen bij decreet van het Hof van Utrecht. Als iemand niet in staat was zijn schulden te betalen en hij bezat wèl vaste goederen - land of een huis - dan kon via een ingewikkelde procedure dit vaste goed bij decreet verkocht worden teneinde de schuldeisers te voldoen. Een dergelijk geval te Houten dat ik u wil mededelen, betreft het huis van de weduwe van Egbert van Ham staande aan de Brink te Houten dat voorjaar 1561 ⁶⁵ publiek wordt verkocht.

Ergbert Heynrickx van Ham is van 1540 tot 1557 schout van Houten en het Goy geweest; tevens komt hij voor als schout van Vuylcoop op de Wetering. Vermoedelijk is hij in 1557 overleden, nalatend zijn weduwe en tenminste één zoon Heynrick die toen 16 jaar was en die in 1581 ⁶⁶ gerechtsbode te Schonouwen genoemd wordt. Hoe het zij, Egbert liet zijn weduwe met een belaste boedel achter - onder de schuldeisers komen wij tegen de ons bekende Herman Stevens van Schayck die nog 171 gulden krijgt wegens geleend geld en diverse andere figuren. De schuldeiser evenwel die de kat de bel aanbindt is heer Gerardt van Amersfoort, kanunnik en kameraar van het kapittel van St. Marie die 132 oude schilden krijgt ter oorzake van de pacht van de "Houtense tiendt en de cleyne tiendt" over het jaar 1557/8.

Het DORP HOUTEN.

De hele zaak zal in die dagen van de kant van de dorpsbewoners de nodige aandacht hebben gekregen. De pander van het Hof van Utrecht had op 13 maart 1561 het huis zoals dat heette 'in handen van de keizer gesteld', dat wil zeggen dat de weduwe het niet meer mocht verkopen, vervreemden, of bezwaren op straffe van 100 gouden realen voor de keizer. Ook de schout en het gerecht van Houten worden hiervan in kennis gesteld.

Op 16 maart daaraanvolgend ging de pander opnieuw naar Houten - dit was de eerstvolgende zondag - alwaar hij in de kerk volgens zijn zeggen 'int beginsel vander hoichmisse met assistentie van die van den gherechte voordien ghemeen volcke openbaerlick opghelesen ende vercondicht' heeft de kondities en voorwaarden waaronder de verkoop zal plaatsvinden. Dit was het zogenaamde eerste kerkgebod, er zouden er nog twee volgen.

Na de voorlezing werd het executie-biljet voor de 'kerckdeur geaffixeert' - terwijl in de stad Utrecht drie zogenaamde marktgeboden plaatsvonden: openbare aankondigingen op de markt.

Op 10 april is het dan eindelijk zover. Ten huize van Aeltgen Huybertssdr., weerdin int Mariaenshooft te Houten hebben zich s' middags om één uur de pander Jan van Noyon, schout en gerecht van Houten, potentiële kopers en nieuwsgierigen verzameld, om het genoemde huis 'bij bernende keerse openbaerlick op te slaen en te vercopen'. De procedure was kennelijk aldus: dat een kaars werd aangestoken en dat er geboden kon worden zolang de kaars brandde want: 'by tuytgaen van deselve keerse is leste insetterse en verhoechster gebleven Jannichgen Hubert Daemsdr. te Houten' en wel met 312 caroligulden.

Het is niet onmogelijk dat het huis in kwestie ook een herberg was, het zou dan de Engel kunnen zijn omdat de schout vaak tegelijk herberg placht te houden. Dezelfde middag krijgen allen die óók vorderingen op de weduwe van Ham hebben, gelegenheid protest aan te tekenen tegen de voorgenomen gerechtelijke executie. Voor in de rij staat Ernst Jacobsz., op dat moment schout van Schonouwen, die beweert een brief te hebben waarin hem het

huis opgedragen is door ene Gerrit Jansz. Cluet. Uit andere bronnen dan de akte van het Hof heb ik kunnen rekonstrueren dat het hier een gerichte aktie betreft om de weduwe bij te staan en de gerechtelijke verkoop te voorkomen. De weduwe van Egbert van Ham, Vincente Jansdr. is nl. de zuster van Ernst Jacobsz., vrouw en Gerrit Jansz. Cluet is haar broer, ^{66a}, zij zijn Houtense telgen van de reeds genoemde familie Cleuting. De schout van Schonouwen komt zijn schoonzuster dus te hulp samen met z'n zwager. Het mocht echter niet baten. Het Hof onderzoekt de aanspraken van Ernst maar komt tot de konklusie dat deze niet ontvankelijk verklaard moeten worden, aangezien het transport niet heeft plaatsgevonden in bijzijn van de vier vierdelen wat toch had moeten omdat er een onmondig weeskind is ! Op 31 juli beslist het Hof dat de verkoop door moet gaan. Het huis zal gaan naar Jannichgen 'ofte yemant anders die voor t'aftrecken vanden segell van den wassche meer biedt dan 312 caroligulden'. Op 9 september vindt dan eindelijk de finale verkoop plaats waarbij koper wordt Jan Thoniss. in Schalkwijk die 378 gulden bood.

De herbergen de Moriaen en de Engel komen nog een keer ter sprake in een akte van 1590 waaraan wij straks aandacht zullen besteden - wij begeven ons in gedachten naar een mooie zondag in mei van het jaar 1630 ⁶⁷ als Gerrit Gerritss. van Osch, waard in de Blauwendraet te Houten het met zijn vrouw behoorlijk druk heeft. Wel 6 tot 8 jonge knechts hebben zoals het heet de 'kloot geschoten' - een kaatsspel gespeeld - en zijn hun speelgelach komen verteren. Bouwen Meertens is koning van het spel geworden, in het dagelijks leven is hij knecht van de weduwe van Anthonis Egbertss. op de Wetering. Opnieuw ontstaat er ruzie over de betaling van genoten konsumpties tussen Bouwen en ene Claes Ghysbertss. uit Harmelen waarbij de laatste het leven laat.

Een ander verhaal:

Op 23 mei 1631 ⁶⁸ had de "gesworen" bode van het Hof van Utrecht samen met enkele anderen de molens in Schalkwijk geïnspikeerd en toen zij daarna in Houten kwamen waren zij voor de herberg daar de Roscam uithangt aangesproken door ene Cornelis Henrickx Bitter, wonende in Schalkwijk, die hen had uitgemaakt voor schelmen en dieven - een en ander wordt voor een notaris in Utrecht vastgelegd. Met deze vermeldingen van de mij bekende herbergen in Houten wil ik dit onderdeel afsluiten om nog eens wat nauwkeuriger te gaan kijken naar wat er zoal aan kriminele gewelddaden plaatsvond. We zijn al tegen verscheidene gevallen van manslach aangelopen waarbij drank een niet onbelangrijke rol scheen te spelen. De gang van zaken was, dat degene die de doodslag had gepleegd een zoen moest maken met de familie van de overledene, die hem - afhankelijk van zijn rijkdom - nogal wat kon kosten. Zo wordt van Jan Henrickx Stoock in 1532 ⁶⁹ gemeld, dat zijn boedel indertijd beschadigd was met 800 gulden omdat hij ene Cors.Janss. gewond had. Deze Cors, waarschijnlijk de zoon van de veerman uit het Waal, had volgens zekere getuigen in 1522 ⁷⁰ tijdens een openbaar gelach gezegd dat hij 'Jan van Zuylens' uterweert affhandich maecken solde all soude hem dat syn hals kosten'; het is dus kennelijk met die hals inderdaad verkeerd gegaan. De zoon van Kors, Jan Korsgens, is ook een nogal rauw heer. Hij pleegt volgens sententie van 1546 ⁷¹ manslach op Steven Jan Jelissoensoen uit de Knoest, onder Schalkwijk en de zoenbrief betreffende dezd manslag is bewaard gebleven ⁷². Daaruit leren we dat Jan brood en weyt moet geven voor de armen, dat hij kaarsen moet steken in de kerk en dat hij het eerste jaar niet in enige herberg mag komen 'daer des doeden maghen inne sijn'. Als Jan zelf er het eerst is, mag hij blijven als hij zich 'heuselijk' gedraagt. In 1534 ⁷³ is er voor het Hof van Utrecht kwestie tussen een zekere Lambert Gerrits als man en voogd van zijn vrouw Margriet enerzijds en Willem van Sant als vader van zijn zoon Cornelis van Sant anderzijds.

Cornelis heeft Margriet enige tijd geleden z6 in het veld mishandeld dat zij naar huis moest worden gedragen met blauwe en bloedige 'leeden'. De chirurgijn, mr. Aernt van Ysselsteyn kreeg 7 philipsgulden om de wonden te 'kureren'. Vanzelfsprekend eist Lambert deze 7 gulden nu terug van de dader. Willem verweert zich tamelijk zwak; hij zegt dat zijn zoon het delict inderdaad gepleegd heeft, maar dat hij vindt dat deze kwestie niet voor het Hof van Utrecht uitgevochten hoeft te worden, maar voor het plaatselijke gerecht. Men houdt in Houten per jaar vier 'open echtdagen daer men dusdanighen saecken wel in 3 of 4 dagen eynt' dat wil zeggen: regelt. Willem meent dat Lambert, die weet dat hij maar een 'schaemell dachhuerder' is, hem opzettelijk voor het Hof daagt, zodat hij naar Utrecht moet gaan en inkomsten derft. Wat blijft er over van de waarde der lage banken en schoutambten op deze manier ! Ondanks de spitsvondige redenering wordt Willem van Sant veroordeeld tot betaling - het gaat deze tot schamelheid vervallen vermoedelijke nazaat van de vroegst bekende schout van Houten, niet erg voor de wind ! Zomer 1538 ⁷⁴ zullen vele inwoners van Houten niet hebben kunnen nalaten een reisje naar Utrecht te maken, want daar zou een schitterend schouwspel te zien zijn geweest: drie vooraanstaande Houtenaren zijn op het Schavot van Vredenburg gezeseld, aan de kaak gesteld en hebben toen een uur lang een bord voor hun borst gedragen waarop stond: 'Dit lijde ick omdat ick een valsch getuechnisse gegeven hebbe' - daarna moesten zij met een brandende kaars blootshoofds op hun knieën vergiffenis vragen aan schout en burgemeesters van Utrecht, vervolgens de kaars dragen van de Domkerk naar de Buerkerk. En de eerste zondag na hun ontslag uit de gevangenis moesten zij met een brandende kaars van 1 'pont' was voor de processie in Houten uitgaan en de kaars brengen tot voor het Heilig Sacrament. De keizer liet hen bovendien de kosten van de gevangenis betalen: 25 gulden per persoon. Jan Cosyns., Daem Eersten en Henrick Jansz. de Wit hadden voor het gerecht van Houten getuigd nooit enige verklaring te hebben afgelegd over een stuk

Vercooype van het Oude Casteel van Vtrecht genaemt VREDENBURGH gebout door lust van Koning Carol de Vijfde Anno 1534. het welken naer dat haer daer door van de Spaensche veel leet was geschiedt hebben beleegert gedwongen, ende ten gronde geslecht Anno 1577, en is des selfs grondt gemaecte tot eene der voornaemste Tuinde en Bestte Marckten van t gunstige Landt.

J. Specht Cocardt.

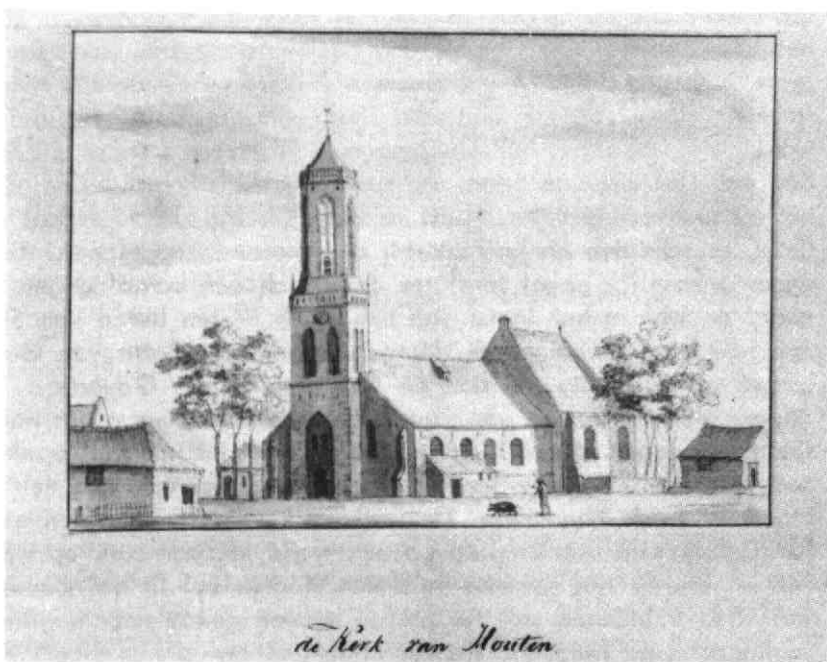
Gezicht op het kasteel Vredenburg uit het zuiden in vogelvlucht

land genaamd 'de Houck' te Houten, terwijl zij dat enige tijd tevoren wel degelijk hadden gedaan: te Utrecht. Het zijn geen kleine jongens deze drie, de beide eersten zijn gezeten boeren Daem Eersten is een van Schayck die in 1536 ⁷⁵ 58 morgen land gebruikt in Houten en Schonouwen, Jan Cosynss. gebruikt 36 Morgen ⁷⁵; terwijl Henrick Jansz. de Wit een kleinzoon is van de ons zo langzamerhand bekende Luytgen Woutersz.

Een zelfde gang van zaken als in Utrecht en Houten vond 40 jr eerder in Renen en Werkhoven plaats: Even voor 1493 ⁷⁶ hadden een aantal inwoners van Renen Dany's v. Liefddaell geholpen Gijsbertsdr. van Vianen en Rijsenborch te ontvoeren van het kasteel Beverweert. Ook zij moesten als straf in hun ondercleren naar Renen met een kaers v l 'pont' was en de eerstvolgende Zo, na Sacramentstach te Werchoven voor de processie uitgaen 'in hoer en bloeten lynnem clederen'. Terug naar Houten:

In 1551 ⁷⁷ pleegt Sweder Stevenss. te Houten een manslach op zijn zwager Gerrit Hermansz. - het is dezelfde Gerrit wiens huwelijksvoorwaarden met zijn eerste vrouw we daarstraks bespraken. Sweder Stevenssoen, een van Rossum, was bruidegom op een jongedochter in Westbroek en kwam in verband met de bruiloft de natuurlijke zoon van zijn zwager, Jan genaamd, uitnodigen om te helpen de bruid te beschenken. Maar Gerrit was niet thuis, hij zat te drinken bij Aert Claess. in Schonouwen zodat Sweder daar ook maar heen gaat. Daar aangekomen vallen er harde woorden. Om te beginnen zei Gerrit tegen Sweder; "Ghy syt aen een creupel ende manck gheslachte ghehilict ende ghy hebt een lelick wijff ghenomen" hetgeen bepaald geen prettige woorden moeten zijn geweest in de oren van Sweder. Sweder antwoordt: 'Ick ben met myn houwelick wel tevreden ende ick sall soe Godt twill met myn wyff alsoe nyet en leven als ghy met u wyff ghedaen hebt, myn suster die ghy uyt uwen huys wechgejaecht hebt'. Dat loog er ook niet om en zo was het gebeurd, nadat Gerrit het 'huys' was uitgegaan om 'syn water te maecken' dat hij was teruggekomen met een 'snyderselle' die

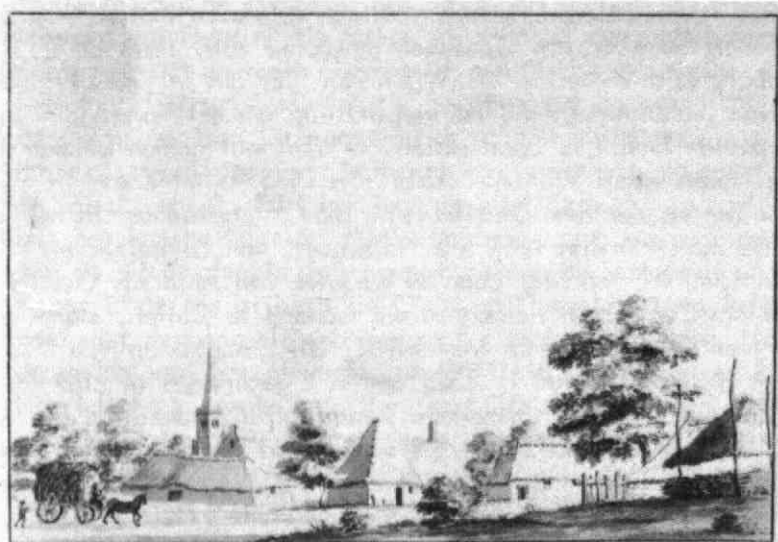
op een grote 'pyckstock' gemaakt was 'alsoe die cleermaeckers ofte snijders daermee lanckx de lande ofte velde gaen omme daermee over de graft te springen'. Uit zelfverdediging stak Sweder zijn zwager toen in de buik, tengevolge waarvan hij later overleed. Sweder die zichzelf omreden van deze daad heeft moeten 'absenteren uyt dezen lande', vraagt en krijgt, genade.

De kerk van Houten, c. 1679

Bij restauratiewerkzaamheden aan de kerk van Houten zijn volgens mededelingen van Dr. Dekker ook een aantal grafzerken aan het licht gekomen, onder andere die van Ghysbert Stevenss. van Schayck dewelke volgens de steen 'onnoselicke' stierf. Deze ghysbert (die overigens woonde in Werkhoven) was een broer van de reeds genoemde Herman Stevenss. van Schayck wiens kleindochter zo'n keurige opvoeding kreeg. Ghysbert werd inderdaad 'onnoselicke' dat wil zeggen onopzettelijk en per ongeluk neergeslagen door Hendrick Goes uit Zeist op 4 mei 1563⁷⁸ en hij stierf op 21 mei daaraanvolgend aan 'hete coortse mit grote barnicheyt die hem in keel en tong was geslagen en die hem het hoofd ontstelde zodat hij dag noch nacht rusten kon door de grote hoest en de borst vol fluymen'. Ik neem de details hier maar letterlijk over voor de medische liefhebbers onder u. Onnoselijk, want Hendrick Goes had woorden met Ghysbert Stevens neef, ook een Gysbert van Schayck, maar dan een Corneliszoon. De betreurde overledene was juist te hulp gesnelde om zijn neef van Goes te scheiden en had daarbij de kwetsuren opgelopen. Een ander onnoselijk geval tenslotte deed zich een aantal dagen later voor, en wel in het laatste van mei 1563⁷⁹ ten huize van Sophia Jan van Rossumsweduwe te Houten. Daar kreeg Bernt van Oostrum, burger van Utrecht, het aan de stok met Folpert Goyertss. (alweer een kleinzoon van Luytgen Wouters., over wiens nageslacht een boek te schrijven zou zijn) die al flink wat drank op had. Folpert bedreigde Bernt met een mes, waarop deze een broodmes in de hand nam. De weduwe kwam van achteren op Bernt toe, pakte zijn arm en liep zo een wond in haar buik op waaraan zij stierf. Het gemene volk van Houten zal in de nazomer van 1563 voldoende stof tot praten hebben gehad naar aanleiding van deze twee tragische sterfgevallen !

Er resten nu nog twee facetten waar ik aandacht aan wil besteden: molens en molenaars en militaire toestanden. Om met de eerste te beginnen: in 1475⁸⁰ heeft de maarschalk van het Oversticht kwestie met Pouwels Gelysz. en Gysbert Gelysz., twee inwoners van Schalkwijk, 'roerende van huysstotinghe die zy souden hebben

Gezicht op het dorp Het Goy 1660

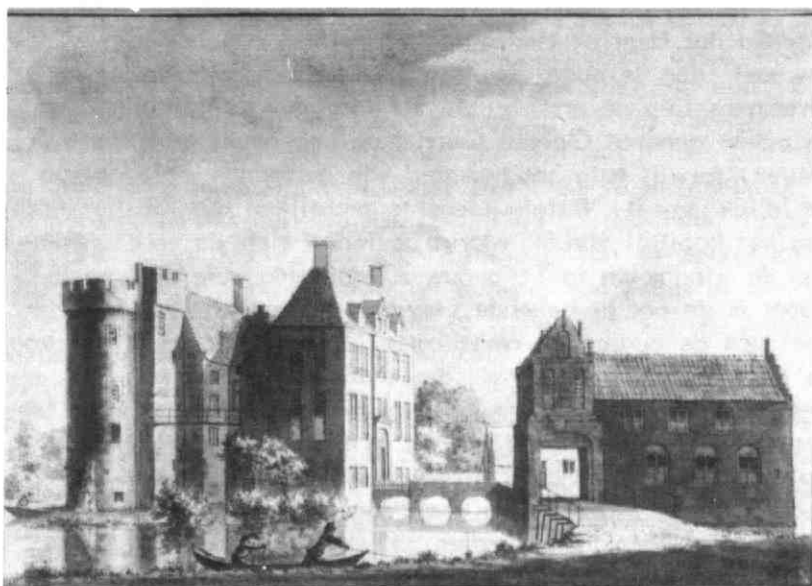
gedaan aen des moelners huys int Goy'. Wat hier verder achter zit worden wij niet gewaar, maar enkele jaren later ⁸¹ is de molen in het Goy opnieuw in het nieuws. Willem van Oostrum, Steven die Witte, Johan Derickx, Geryt Hermansz. (boer op Overdam) en Eerst Berntss. (de vader van Daem Eersten van Schayck die op de kaeck werd gesteld en gegeseld) hebben in 1489 een boete opgelopen van de Maarschalk, 'omdat sy int Goy op de molen van de genadige heer nyet gemaelt en hebben, soe die van Houten en tGoy schuldich syn te maelen'.

Nadat de heren beloofd hebben voortaan te malen in het Goy zoals sedert de heer van Gaesbeek gewoonte was, trekt de Maarschalk zijn vordering in. Wij horen hier dus van een typisch geval van molendwang: nl. de verplichting om het koren in één bepaalde molen te doen malen. Er zijn wat namen bekend van molenaars zoals Anthonis Jansz.: in 1535⁸² molenaar in Schonouwen en Adriaen Gerritsz.: in 1554⁸³ molenaar in het Goy. De molen in het Goy was 'thingsgoet' van de keizer en werd in 1560⁸⁴ verkocht door de weduwe van Anthonis Gerrits aan Adriana Cornelis Willemsz weduwe wonend te Zuilen, stammoeder van de familie van Meerwijck. Uit procesakten van 1578⁸⁵ blijkt de molen in 1525 opnieuw getimmerd te zijn door Laurens Goyertss. timmerman, waarschijnlijk dezelfde die in 1534⁸⁶ een brief bezegelt als schout van Houten en het Goy. Volgens de rekeningen der domeinen van 1531⁸⁷ pachtte Lourens Goyertss. 'borgen van Utrecht de molenwerff in 't Goy mit dat voorburch endel hofstede, mits dat die molen ommewaeyde anno xiiii". De "storm van wyndt" kon er kennelijk wat van !

Wat is er aan de hand in 1578 ? De molen was tot kort daarvoor eigendom van Henrick Huyghen en zijn vrouw. Henrick was overleden en de weduwe was hertrouwd met Henrick Cornelisz. de zoon van Cornelis Hermansz.; ook de tweede man overleed en diens vader is zijn erfgenaam. Zodat nu tegenover elkaar staan de kinderen van de oude molenaar en de vader van de tweede man van de vrouw van de molenaar ! Dit is natuurlijk een grapje dat ik niet verder zal proberen uit te leggen, maar de hele kwestie is daarom interessant omdat gemeld wordt dat op 'sekere kleine plaats van de moelenwerff in voortijden gestaan hadde een huys ofte casteel toebehoort hebbende den grave van Goy indertijt, waarvan de fundamenten die aldaer noch staende waren, te weten die steen van dien waren uytgegraven en vercocht waerna tselve met eerde, messe en diergelijcke materie was gestopt en gevult geweest'. Wellicht dat deze akte ertoe zou kunnen bijdragen de plaats te identificeren waar het oude kasteel van de heren van Uten Goye gestaan heeft - in 1580 was die plaats tenminste nog bekend.

Trouwens: bij de opmeting der domeinen in 1556 ⁸⁸ wordt vermeld dat Henrick Hermansz 'tymmerman een hofstedeke bewoont 'aan de oude Goyergraft omtrent de molen'. Overigens liep de erfenisruzie zo hoog dat de gebruiker van de molen geheten Goosen Gerrits op een nacht eruit werd verdreven, terwijl men het huisraad van genoemde molenaar op de 'dijck' smeed. Weinig elegante praktijken dus. In het Archief van het kapittel van St. Marie bevinden zich de verkoop-akten van de windmolen in Schonouwen, daterend van 1574 en 1575 ⁸⁹. Koper is de ons al bekende Ghysbert Cornelisz. van Schayck, neef van de onnoselijk omgekomen Ghysbert Stevenss. Hij koopt de molen van Jan Stevenss. de With via tussenpersoon Jan Henrick Aerts, molen, 'molensteen met alles erop en eran uitgesonderd die coets daer Jan die With op slaept die sall hy mogen behouden'. Maar: blijven nog twee 'coetssen' over - bedsteden dus - die 'eert' - en nagelvast zijn zoals Jan ze ook aantrof toen hij de molen zelf kocht, zodat Ghijsbert rustig kan slapen. Rest mij nog de namen te noemen van twee molenaars: Herbert Henrickx van Meurs wordt in 1581/4 ⁹⁰ vermeld als molenaar in het Goy en Peter Franss. heet in 1595 ⁹¹ molenaar te Houten. Genoemde Herbert woont in 1592 ⁹² te Vianen en is in 1613 ⁹³ grootvader en voogd over de 6 onmondige weeskinderen van zaliger Walraven van Meurs, zijn zoon, in zijn leven notaris te Gorinchem en gehuwd met Josina van Winssen. Gezien zijn nageslacht kan van deze Goyse molenaar dus niet gezegd worden dat hij zich op de onderste trede van de maatschappelijke ladder bevond !

Wat speelde er zich zoal aan militaire zaken af in die roerige 16e eeuw ? Daar was allereerst de Gelderse oorlog aan het begin van de eeuw en in de tweede helft waren er uiteraard de troebelen die samenhangen met de hervorming. Van beide zaken hebben de inwoners van Houten, tGoy en Schonouwen zo het een en ander te lijden gehad. In ons gebied stond eigenlijk maar één kasteel: het huis Schonouwen.

de Ridderhofstad Schonouwen bij Houten 1732

In 1519 ⁹⁴ heet Ghysbert Claess. castelleyn op Schonouwen, hij was gehuwd met Jfr Alyt Florisdr. van Blochoven - een castelleyn was een soort kasteelbewaarder en je komt ze op verschillende plaatsen in het Krommerijgebied wel tegen. Dit echtpaar is in ieder geval in 1554 ⁹⁵ al overleden, dan wordt onder andere hun zoon Floris Ghysbertss. genoemd als erfgenaam, wonend te Rotterdam.

In 1531 ⁹⁶ wordt Thoenis Jansz. wonend te Vreeswijk aangeklaagd door de schout en de gemene buyren van Houten. Het gerecht Houten had in de laatste oorlog de keizer moeten dienen met drie wagens; deze 'dienst' werd door het gerecht uitbesteed aan Jan Geritss., Gerit Aertss. en Anthonis Jansz., gedaagde. Toen deze een keer niet wegkon stuurde hij zijn knecht Dirck Melisz. op pad, maar deze had zijn plicht verzaakt en was zonder zijn boodschap te hebben voldaan met de noorderzon vertrokken, tot groot nadeel van de 'keyserlijke majesteyt en dezen lande'. Uiteraard ontstaan moeilijkheden over de betaling. In het Archief van de Staten van Utrecht bevindt zich een nummer met rekesten van lieden die rond 1535 ⁹⁷ protesteren tegen de hoogte van hun aanslag in verband met te betalen Oudschildgeld - een belasting over land dat men in gebruik had. Het is een alleraardigste bron waarin tal van mensen melden een 'huys' vol kinderen te bezitten, of een arme weduwnaar getrouwd te hebben om toch maar vooral niet voor kapitaalkrachtig te worden aangezien. Zo verklaart Aert Baers in Houten 'vermits de voirgaende oirloge in grote scade gekomen te zijn', terwijl gysbert Geryt Lamberts in Schonouwen bij diezelfde gelegenheid gevangen heeft gezeten evenals zijn schoonzoon Gysbert Jansz. Engbert Gysbertss. in het Goy meldt 10 kinderen te hebben, n' gehuurd paard en maar één ploeg en zo gaat de lijst nog even door. Zo rond 1580 ontstaan er in het hele Krommerijengebied allerlei kwesties over inkwartiering van 'Hoochduytsche' en andere soldaten, gevorderde paarden en de op de 'buyren' verhaalde kosten van een en ander. Mensen zouden geen mensen zijn als zij geen ruzie zouden maken over vermeende onrechtvaardige belastingheffingen, of als zij de nood der tijd niet zouden uitbuiten tot eigen voordeel. Men moet de overlast van die dagen trouwens niet onderschatten: het romantische beeld van de bevrijding der spaanse tirannie zoals we dat smullend op school verslonden - tenminste op protestantse scholen - dat beeld slaat in niets op de werkelijkheid van alledag.

Uit Schalkwijk werden omstr. 81 ⁹⁸ 21 paarden weggehaald door de hoogduitse soldaten waarmee men reed tot de stad Diest: de ex-eigenaren krijgen ruzie over hoeveel paarden van wie zijn meegenomen. Egbert Henrickx in Houten had in 1578 ⁹⁹ een 'zwart calff' gegeven aan Andries Cornelisz. ook wonende aldaar, maar in de winter van hetzelfde jaar waren de Engelse en Schotse soldaten over de 'Leck' gekomen in tland van Utrecht, waarop Andries met meer andere huisluiden met hun beesten en mobiele goederen gevlucht waren naar Utrecht. Aangezien het genoemde kalf halverwege de rit ter hoogte van de hofstede Merevelt (= Bunnik) vermoeid was geraakt en hij met de rest van zijn beesten en bullen toch wel Utrecht wilde halen, had Andries het kalfje de hofstede Mereveldt opgedreven waar toen Herman Cornelisz. van Overdam woonde. Desgevraagd zou deze erop toezien. Na verloop van tijd echter komt ene Jan Peterss. Hoets uit Schalkwijk en haalt bij afwezigheid van Herman Overdam het kalf op, beweerend dat het van hem is. Volgen in het dossier uitgebreide verhalen over het hoe en wat - maar zoveel is duidelijk dat Andries eis tot teruggave van zijn kalf niet ontvankelijk wordt verklaard al moeten Andries en Jan de kosten van het proces samen delen.

In 1582 ¹⁰⁰ hebben Daem Adriaensz. van Schayck en Marie Gysbert Acrynsveduwe ruzie wegens het onderhoud van 'ruyters' en paarden. Op 16 mei 1579 nl. waren er op 'den dorpe van Houten na het schrijven van de grave van Holack zeker getal van ruyters komen logeren'. Maar de hele gang van zaken was nogal onordelijk zodat het kon gebeuren dat d'eene inwoner geen en d'andere wel inkwartiering genoot. Bij Daem waren door het gerecht bevonden te logeren 5 paarden, 6 personen en 8 honden en bij Gysberts Acrynsveduwe helemaal niemand. Het gerecht had Daem toegezegd hem van het onderhoud van drie paarden en drie personen te ontlasten maar dit was wel gezegd maar niet gebeurd. Daem rekent uit dat zijn ongenode gasten 28 dagen zijn gebleven; dat één paard + één man per dag en

nacht hem 30 stuivers kostte en dat alles en alles uitgerekend, hem 126 gulden toekomen die hij op Marie Gysbert Acrijns-weduwe wil verhalen. Marie zegt dat dit allemaal wel waar kan zijn, maar dat 'het' gerecht zich hierover helemaal niet heeft uitgelaten, hoogstens 2 of 3 van hen en dan nog uit Houten en niet uit het Goy waar zij woont.

De uitspraak van het Hof wordt dat Daem 72 gulden toegewezen krijgt. Interessant is ook de strijd die ontbrandt tussen de Procureur Generael van het Hof van Utrecht als eiser en Willem de Ridder van Groenesteyn als maarschalk van het Overkwartier als verweerder in 1583. ¹⁰¹

Wat was het geval? In 1580 had Lenart Aertss., schipper op de 'Vaert' (= Vreeswijk) varend met zijn schip op de Lek achter Thienhoven 2 Engelse soldaten van hun kleren beroofd en hen bedreigd overboord te werpen, dit alles met nog drie kornuiten. Willem de Ridder had met de plegers van het delict een regeling getroffen, maar de Procureur Generaal neemt de zaak kennelijk veel hoger op en zoekt de schuldigen gevangen te nemen. Uit een en ander blijkt wel, dat dit kennelijk niet lukte omdat de schippers in Vreeswijk nogal populair waren: als de onderschout van de stad Utrecht met burgemeester Peter Foeyt en enige schutten en dienaars op de Vaert komen dorsten zij Lenart Aertss. niet 'openbaerlicken apprehenderen als beducht sijnde dat daer over enich rumour onder die gemeente van de Vaert hadde moegen opstaen", waarop zij niks beters wisten te doen dan net alsof zij Lenart hadden willen huren om een 'reyse' op Dort te doen. Terug naar Houten; daar had zich op de tweede juli van het jaar 1589 ¹⁰² een compleet wild-westtoneel afgespeeld op de Brink. Op die datum waren Marthen Anthoniss. en Anthonis Corneliss., beiden wonend op de Noort buyten de Weerde', gelogeed geweest in de herberg de Engel te Houten. Zij zagen hoe s'avonds de waard ter wacht was gegaan naar de kerk en hoe deze de volgende morgen van zijn wacht was teruggekeerd ten tijde dat zij, getuigen, opstonden om aan hun werk te gaan.

De waard was even gaan liggen en de waardin was aan het karnen, toen onverhoeds enkele soldaten waren binnengekomen die wilden eten en drinken. Men wist niet wat voor soort soldaten het waren. De waardin sprak de soldaten aanvankelijk nogal fors toe en was van zins haar dorpsgenoten te hulp te roepen, maar toen zij naar buiten keek zag zij - en de getuigen met haar - dat de Brink vol ruiters en knechten was zodat niemand de herberg uit darst te gaan naar de kerk. De wacht werd omsingeld en bezet en de ruiters rukten op in de richting van Vuylcoop waar zij beesten roofden, van welke roof zij te Houten 'teruggekomen omtrent acht ure weer vandaar zijn vertrokken met stekende trompet en slaende trom'. De getuigen melden voorts dat 'de hoorn op Schonouwen geblasen werd en er vuyrtekenen werden gedaan, en dat als de vyant uyt Houten was getogen en noch maer twee boochscheuten weg waren zodat men naar de kerk kon lopen, dat toen ook terstont de clock tot Houten was geslagen geworden' - nog eens nadrukkelijk verklarend 'dat toen de vyant voor t' eerst in Houten kwam het al volop dag was: de mestwagen van de waard inde Moriaen reed an't land in het gerecht van Schonouwen tegens de brugge over duer de drayboom te messe, maer en hebben nyet gesien off die boom op of toe was'.

Wel, zo'n prachtige notariële verklaring vind je ook niet elke dag; zij schildert wel schrill de spanningen en onzekerheden waaronder de mensen in die dagen leefden. Ik ben mijn verhaal begonnen met de Houtense krijgsman Symon Lodewijcksz. die in Groningerland verzeild raakte - ik wil met een dergelijke geschiedenis dit gedeelte van mijn relaas ook eindigen. Op 16 januari 1649 ¹⁰³ verschijnt voor notaris van Vechten een 87 jaar oude vrouw welke wegens blindheid de akte niet eens meer kan tekenen. Het is Weijntgen Verweij, weduwe van Jan Cornelisz. Verkerck, dan wonend te Utrecht. Zij verklaart ten verzoeke van Cornelis van Oostrum te Utrecht, dat zij wel gekend heeft Anthonis van Oostrum, "in zijn joncheyt gewoont hebbende inden dorpe van Houten dewelke twee broers had:

Jan en Steven". Van wie Jan bij zijn overlijden drie zoons naliet Eerst, Adriaen en Anthonis. De eerstgenoemde Anthonis, oudoom van de requirant, was in de tijd dat "Leicester in dese Nederlanden kwam (sijnde omtrent vier ofte vijffentsesstich jaer geleden) van Houten te paerde vertrocken naer den oorloch, sonder te weten wien hij was dienende, maer dat sij veel had horen seggen daet hij sich veelyts binnen Ceulen en daeromtrent was ophoudende". Zou Anthonis de zucht naar avontuur niet hebben kunnen weerstaan en bij één der gelegenheden dat "Hoochduytsche" soldaten met slaende trom en stekende trompet"

Houten verlieten zijn meegetrokken? We weten het niet - het feit dat 65 jaar later s' mans verrichtingen worden gememoreerd geeft voedsel aan de hoop dat de geduldige onderzoeker ooit nog eens iets meer ontdenkt, misschien wel in Keulen.

Op de meeste van de vermelde gegevens ben ik gestuit in het kader van een onderzoek naar genealogische gegevens betreffende het Krommerijgebied vòdr 1600.

De meeste van die gegevens betreffen vermogenshandelingen die betrekking hebben op koop, verkoop, huur en pacht van landerijen, maar vooral in de 16e eeuw blijken de Archieven van het Hof van Utrecht - de kriminele en civiele sententieën - een schat van gegevens te bevatten over het dagelijks leven. Al zijn het dan vaak hoogte- en dieptepunten uit dat alledaagse bestaan van onze voorouders.

Een opsomming van eigenaren en gebruikers van landerijen zou dor en doods zijn geweest, hoewel ook daarachter vaak geschiedenissen en geschiedenis schuilgaat. Ik wil daarom nog met cijfers spelen, omdat zij ons wat te zeggen hebben. In het reeds genoemde belastingkohier van 1536¹⁰⁴ worden alle eigenaren en gebruikers van landerijen genoemd. In het Goy en Houten is er dan in totaal 1828 Morgen land in gebruik, dat wil zeggen zo'n slordige 1700 hektare.

Hoe was dit land nu naar gebruikers verdeeld?

Er worden in totaal 96 namen van gebruikers genoemd.

Precies de helft hiervan - 48 personen - gebruikt minder dan 15 hektare per persoon; en precies een kwart gebruikt tussen de 15 en 30 hektare land. Het overige kwart, 24 personen, gebruikt 30 hektare of meer.

Die 24 grote boeren - als we hen zo even noemen - bewerken 1056 morgen land, hetgeen méér is dan de helft van het totaal beschikbare; terwijl de eerstgenoemde helft van de werkende bevolking het moet doen met 232 Morgen oftewel 12% van het beschikbare land ! U merkt wel: het zijn cijfers die een grootgrondbezittersdiktatuur in Zuid-Amerika niet zouden misstaan. Kijken we naar de eigenaren van het land dan valt er nog iets op. Ik maak daarbij onderscheid tussen drie groepen: allereerst de kerk en alle daarmee verwante instellingen, dan de landheren voorzover die bestaan uit adellijke personen of leden van het stads-patriciaat en tenslotte de autochtonen - de mensen van wie aantoonbaar is dat zij in Houten of directe omgeving wonen en boeren. Op zo'n 5% na kon ik zo al het land onderbrengen en dan blijkt in Houten en het Goy de kerk in totaal zo'n kleine 900 Morgen in bezit te hebben (met als grootste eigenaar de Duitse Orde) dat is ongeveer de helft. Van de andere helft is 450 Morgen in handen van Adel en Patriciaat en 400 Morgen in eigendom bij de bewoners zelf. In de polder Schonouwen is het zonodig nog erger: van de beschikbare 750 Morgen is 475 Morgen in bezit bij de kerk en kerkelijke instellingen; adel en patriciaat hebben 125 Morgen, de bewoners zelf 160 Morgen.

Zien wij tenslotte naar de gegevens over 1600 uit welk jaar ook een belastingkohier bewaard is gebleven. Er worden nu 23 gebruikers méér genoemd dan in 1536: geen 96 maar 119. Maar we zien tegelijk dat de groep grootste gebruikers in vergelijking tot 1536 praktisch niet gewijzigd is. 72 personen gebruiken in 1600 15 hektare of minder; 26 gebruiken tussen de 15 en 30 hektare en 21 méér dan 30 hektare.

In 1536 waren er 24 grote boeren die samen 900 Morgen gebruikten, in 1600 zijn er 21 grote boeren die samen 935 Morgen gebruiken !

De sociale verhoudingen zijn met andere woorden niet gewijzigd, of het moest zijn dat de armen armer zijn geworden. Tenslotte is het van belang op te merken, dat wanneer wij een lijst maken van de grootste boeren in 1600 - en we betrekken daarbij ook Wulven, Oudwulven, Schalkwijk, Odijk en Bunnik omdat sommigen uit Houten ook dáár land gebruikten, dat wij dan een lijst krijgen van 30 namen van mensen die tussen de 30 en 70 hektare bebouwen. Van 25 van hen is aan te tonen dat zij direkt of indirekt afstammen van de hoogst-begunstigde groep uit 1536. De Hervorming als godsdienstige beweging mag weinig vat hebben gehad op de bewoners van deze streek, als sociale beweging is zij zéker ongemerkt aan Houten voorbijgegaan.

M.S.F. Kemp

Groningen.

Bijlage (meest-gebruikenden in 1600)

Eerst Willems. Pauw	74M
Anthonis Egbertss.	71M
Wouter Frederickx	70M
Henrick Biessers	70M
Crijn Gijsen (Pauw)	67½ M
Henrick Henrickx	66M
Evert Jansz. van Schonevelt	64½M
Egbert Henrickx	64M
Eelghis Philipsz. (Wantenaer)	63M
Bastiaen de Wit	62½M
Daem Adriaensz. van Schayck	62½M
Jan Adriaensz. van Schayck	57½M
Ghysbert Jan Henrickx	56M
Steven Willemsz. Pauw	53M
Comelis Eersten van Rossum	53M
Cornelis Stevenss. van Sijll	53M
Cornelis de Ridder	53M
Jan van Schayck de Oude	50½M
Jan de Wit Biesers	50M
Stijn Pellen (Peter de Cruyff)	50M
Willem Aertss. Cruyff	48M
Adriaen Jacobss. van Zijll	46M
Dirck Adrianesz.	44M
Isbrant Adrianesz.	42M
Peter Peterss.	39M
Jan Cornelisz. van Schayck	35M
Dirck de Wit	33M
Steven Gerrit Frederickx	33M
Mary Eersten, Jan v. Oostrumswed.	32M

Noten bij het artikel "Houten in de zestiende eeuw,
een kleine chronique scandaleuse"

1. NU 188 deel 11 fol 188 verso (GAU)
2. Zie voor de 'Reductie' van Groningen oa "Gedenkboek der Reductie van Groningen in 1594", uitgave J.W. Wolters Groningen 1894 en Dr. G. Overdam "De Groninger schansenkrijg; De strategie van graaf Willem Lodewijk en Drente als strijdtoneel 1589-1594" een uitgave van Wolters-Noordhoff nv Groningen, 1970
3. RAU, RA 1345 a fol 168
4. RAU, SvU 143 deel 2 fol clxxxv
5. RAU, RA 1345 a fol 169
6. GAU, sekretarie-archief deel 1^x
7. GA Leeuwarden
8. P.Th. Zwart, oud-notaris: "Prothocol Cleuting" inleiding blz. 17; (Uitgave - met transcriptie der acten - van de Fryske Akademy nr. 359; 1970)
9. In 1288 is reeds een Henricus Clotinghe geland te Werkhoven OBU (IV) n° 2354; In 1353 pacht Henric Clotinc Jonghe Henric Clotinxsoen 4M 2H te Coten van het Domkapittel (DOM 1807); in 1378 zegelt Sander Cluetinck Diderickxsoen als tynsgenoot te Coten (DOM 1788)
10. Joest Henrickx, scepen van WbD zegelt bv 1515 juni 10 (Oud Archief van het St.Elisabeths-en St.Eloutsgasthuys nr.60) en 1527 januari 16 (Oud Munster 1266)
11. BA 202 fol 8 verso (RAU)
12. RAU St. Marie 1525 (1 juli 1467)
13. RAU RA 188 deel 3 (sententie van 1552 april 9)
14. 'Tussen Rijn en Lek' 8e jaargang nr. 1, blz. 5
15. RAU St. Marie 2675 pak 2 (19 maart 1575)
16. GAU Bewaarde Archieven II 1680 nr 1 (1582 oktober 17)
17. RAU RA 233 deel 1 (1583 april 13)
18. GAU NU 188 deel 9 fol 69
19. GAU NU 188 deel 11 fol 26 (1594 december 4)
20. RAU SvU 937^a fol cxxii (verso)

21. RAU RA 99 deel 4 nr 189 (sententie van 1587 december 6)
- 21a. Middelnederlands Woordenboek geeft op 'bruden': een vrouw beslapen, gemeenschap met haar hebben
22. RAU RA 252 pak 3 (1602 september 8)
23. GAU NU 202 deel 3 fol 27 verso-29 verso (1639 april 9)
25. GAU NU 188 deel 15 fol 60 verso (1603 april 9)
26. De Nederlandsche Leeuw LXXII kolom 104
27. Dr. A. Johanna Maris 'Repertorium op de Stichtse Leen-protocollen enz. bladzijde 321 e.v.
28. Archief Ridderlijke Duitsche Orde 1128 (1340 St. Martyns-avont)
29. RAU KKK 920 (1366 april 23)
30. RAU OM 1358 nr 4 (1398 maart 26)
32. Dr. A. Johanna Maris op.cir. blz. 105-106
33. RAU OM 1343 (1564 augustus 26)
34. GAU NU 192 al0 clx (1625 juli 2; Ghijsbert Holl wonend te Schalkwijk, herbergier in den Hollenden wagen aldaer)
35. GAU Bewaarde Archieven IIe afdeling 1276
36. GAU NU 188 deel 2 fol 52 (1580 mei 21)
37. RAU St. Pieter 585 nr 3 (1370 maart 26)
38. bv. Sweder van Rossem 1389 (RAU HSS 358 III fol 32)
Dirc Overiin 1401 (RAU St. Pieter 585 nr 4;
hij heet 2 januari 1400
Dirc Overiin van Rossum en machtigt
dan zijn broers Hubert en Jan van
Rossem
Johan van Rossem 1419 (GAU Bewaarde Arch Ie afd 950)
Hubert van Rossem 1426 (Arch.Ridd.Duitsche Orde 1207)
Splinter van Rossem Dirckx 1451 (RAU OM 1341)
39. bv. RAU OM 1340 (1426 april 14)
40. RAU BA 200 fol 75/75 verso (1435 Maandags na Meydaghe)
41. RAU DOM 1211 (1485 januari 5)
42. GAU Bewaarde Archieven II 236² (1494) en idem nr 3/4 (1521)
43. RAU RA 99 deel 4 nr 175 (sententie van 1584, april 11)
44. RAU RA 252 pak 10 (1628 september 12)

45. RAU St. Marie 1480 (1637 december 8)
46. Dr. A. Johanna Maris op. cit. blz. 114-115
47. RAU St. Marie 2188 d.d. 1444 juni 23 (charter spreekt van Ghysbert Speyaert, randschrift zegel: Ghicosiins)
48. RAU DOM 1702, Cosiin Speayaert genoemd bij belending: 1361 november 17
49. bv Cosiinus dixctus Pawe, 1327 (RAU DOM 1693)
50. cf De Nederlandsche Leeuw LXXIX kolom 40 e.v. 'Van der Maeth' door G.J. Vermaat Hzn. Ik hoop t.z.t. op dit uiterst interessante geslacht terug te komen.
51. en 52 zie 50.
53. Univ. Bibl. Utrecht 1828 nr 144
54. Arch. Ridd. Duitsche Orde 880 deel 11 los blaadje genummerd 235a
55. RAU KKK 760 deel 2 fol 38 verso Ludekin Flipsz. (1406)
56. RAU KKK 760 deel 1 fol 37 Philips Eerstsonne (1368)
57. RAU DOM 1694 (1332 januari 2)
58. Archief Ridd. Duitsche Orde 1143 (1545 maart 3)
59. RAU RA 188 deel 8 (sententie van 1579 oktober 20)
60. Huve= Haube= hoofddekseel, kapje
61. GAU 703 (Schepenminuten; 1516 St.Petersdach - de HWV zelf waren op Zaterdag St.Margrietenavont gesloten van datzelfde jaar)
62. RAU RA 188 deel 14 (sententie is van december 20 1594)
63. RAU RA 252 pak 3 - verklaringen okt 1602 - febr. 1603
64. RAU RA 252 pak 15 (1644 december 17)
65. RAU RA 188 deel 4 (1561 mei 24 en september 9)
66. GAU NU 188 deel 2 fol 107 (1581 september 5)
- 66a. cf Dr. A. Johanna Maris op. cit. blz. 125
67. GAU NU 202 deel 2 fol 117-120 (1630 mei 13)
68. GAU NU 202 deel 2 fol 222 verso (akte van 1631 juni 6)
69. GAU 704 (Schepenminuten) 1532 januari 23)
70. GAU 703 (idem) deel febr-juli 1522, fol 146
71. RAU RA 99 deel 2 nr 88 (1546 oktober 4)
72. GAU Bewaarde Arch le afdeling 997 d.d. 1545 september 10
73. RAU RA 188 deel 2 (1534 februari 14)
74. RAU RA 99 deel 1 nrs 172. 173 en 174 (1538 mei 18)
75. RAU SvU 143 deel 2 fol xciiii etc. en fol ci ev.

76. RAU BA 202 fol 294 (1493 januari 24)
77. RAU RA 99 deel 2 nr 203 (sententie van 1555 juli 24)
78. RAU RA 99 deel 3 nr 143 (sententie van 1564 december 12)
79. RAU RA 99 deel 3 nr 237 (sententie van 1570 april 10)
80. RAU BA 202 fol 145 verso (1475 oktober 27)
81. RAU BA 202 fol 233 (1489 november 5)
82. GAU 709 deel 1 (Eerdgunningsbouck) 1535 maart 13
83. RAU RA 188 deel 3 (1554 februari 12)
84. RAU HSS 1196 (1560 juni 4)
85. RAU RA 188 deel 8 (1578 18/2, 15/4 en 1/7)
86. GAU Bewaarde Arch. Ite afdeling 1386 (1534 februari 7)
87. RAU RA 379 deel 2 fol xlii verso
88. RAU RA 350 fol 5 verso
89. RAU St. Marie 2675 pak 2 (1574 19/3 en 1575 19/3)
90. bv 1581 augustus 12: RAU RA 580 deel 4 fol 112vso
(Wijk bij D)
91. RAU RA 188 deel 14 (1595 mei 13)
92. RAU RA 580 deel 5 fol 143 vso (1592 januari 29)
93. Gem. Archief Gorcum 608 nr 53 (1613 januari 7)
94. GAU 703 (schepenminuten) 1519 mei 26)
95. GAU 704 (idem) 1554 juni 28
96. RAU RA 188 deel 1 (1531 maart 6)
97. RAU SvU 130
98. RAU RA 188 deel 9 (sententie van 1581 maart 7)
99. RAU RA 188 deel 9 (sententie van 1581 februari 14)
100. RAU RA 188 deel 10 (sententie van 1582 april 7)
101. RAU RA 188 deel 11 (sententie van 1583 juni 19)
102. GAU NU 188 deel 7 fol 50 verso (verklaring d.d. 1590
februari 21)
103. GAU NU 217 deel 3 (op deze akte werd ik attent gemaakt
door de heer Pastoors uit Utrecht)
104. RAU SvU 143 deel 2

Gebruikte Afkortingen:

GAU-Gemeentelijke Archiefdienst Utrecht

NU -Notarieel archief Utrecht

RAU -Rijksarchief Utrecht

RA -Rechterlijk Archief

SvU -archief van de Staten van Utrecht

DOM-archief van het kapittel van de DOM

BA -Bisschoppelijk Archief

KKK -archief van de Kleine Kapittelen en Kloosters

OM -archief van het kapittel van Oud Munster

HSS -verzameling Handschriften Rijksarchief Utrecht
